

Početak dubrovačkog turizma

Hotel Imperial pred šezdeset godina

Vremenski razmak od šezdeset godina dosta je kratak u životu jednog starog grada, ali je ipak dovoljno dug za bolje upoznavanje uslova i izgleda njegovog razvoja u jednom određenom pravcu. Turizam je čvrsto pustio svoje žile po svim stranama svijeta kao do sada najveći mirnodobski pokret i po broju učesnika i po širini prostora, a u ovom velikom okviru i mali Dubrovnik našao je svoje vidno mjesto. U nastojanjima za osvajanje i održavanje ove pozicije Hotel Imperial pretstavljao je krupan doprinos ne samo sa gledišta prihvata turističkih gosti, nego i kao i inicijativni potstrek u sveukupnoj turističkoj izgradnji na dubrovačkom području. Po rezultatima, koji su u tom pravcu ostvareni, ovaj prvi ugostiteljski objekt većeg stila značio je ujedno i simbolički i praktički početak jednog nastojanja, koje se od tada stalno produbljuje, proširuje i produžuje.

Stanovite tradicije o gostoprimstvu postojale su još od ranije. U starom Dubrovniku vodilo se je dosta računa o putnicima, jer je bilo malo Dubrovnika izvan svoja doma. Kao pomorci, kao trgovci, za privatnim poslom i u vršenju raznih javnih služba i dužnosti. Zato su se na uzvrat ona teška vrata na gradskim bedemima rado otvarala svima, koji su ovdje dolazili ili na prolazu uzgred vraćali kao prijatelji i poštovaoci, a isto tako i onim, koji su kao izbjeglice tražili sklonište. Postojali su već tada ugostiteljski uređaji, koje je državna uprava nadzirala i subvencionirala, a za uglednije goste bili su određeni i potrebni ceremonijali kod dočeka i primanja. Ali vas ovaj promet putnika, kolikogod je i sa političkog i sa kulturnog i sa privrednog gledišta karakterističan i interesantan, bio je ipak samo od relativnog značaja u javnom životu grada, jer je zbog saobraćajnih mogućnosti nužno bio ograničen njegov opseg i po broju učesnika i po trajanju boravka.

Nakon sloma

Nakon definitivnog ukidanja republike (1815) ranije stanje nije bilo izmjenjeno prama novim društvenim strujanjima, nego je jednako potisnuto i ono staro, što je već bilo dotrajalo, kao i ono novo, što je tek trebalo da nastupi. Politički satrven, moralno unižen, ekonomski iscrpljen ovaj kroz vjekove samostalni državni organizam bio je u svojoj zasebnosti potpuno izbrisan. Podvignuto područje tada formirane nove administrativne »provincije«, u koju je bio uključen i teritorij bivše republike, bilo je nametnutoj tuđoj upravi samo produženi operativni krak uz morskou obalu za daljnja politička i vojnička prodiranja. Zato je do posljednjeg časa ovog stanja (1918) bilo suzbijano i onemogućivano svako

naše nastojanje, koje je težilo stvaranju šire narodne zajednice, pa i u skućenim okvirima. A ubačeni unutrašnji politički razdor služio je samo paralizovanju naših snaga, koje su se budile. Ekonomska bijeda međutim je sve jače pritiskala. Pod kraj stoljeća uzimlje vrlo široki zamah emigriranje gladnih, koji u masama traže kruha preko oceana. Ovakav sistem bio je žigosan i u austrijskim krugovima od trijeznih posmatrača, a nije ostao nezapažen ni u ostalom svijetu. Već zato trebalo ga je bar u formi ublažiti, pa se i tako može objasniti akcija za ekonomsko podizanje Dalmacije, koja je tada bila pokrenuta, i to bez obzira što je u njoj bilo i naših ljudi i drugih dobronamjernih saradnika.

Traženje izlaza

U ovim prilikama i pod ovakovim uslovima javlja se misao o turističkom iskorišćavanju našeg primorja. Novi parobrodarski saobraćaj, koji se i kod nas uvodi u četvrtom deceniju prošlog stoljeća, otvara sasvim nove izgledne proširenju prometa putnika, koji bi mogao da bude znatno uvećan preko ranijih pojedinačnih razmjera. Ovaj novi pojav dobijao je sve više zaseban značaj, i to ne samo po tehničkim sredstvima, nego isto tako i po opsegu i po organizacionim formama. Turizam je bio ne samo novi naziv, nego i novi smisao. Ovakav promet bio je u stalnom porastu na zapadno evropskim rivijerama i plavim odmaralištima, a dopro je i do obala našeg gornjeg Jadrana (Opatija) osamdesetih godina prošlog stoljeća. U devedesetim godinama spustio se je i na naše južnije primorje, obuhvatajući cijelu obalu i otoke od Raba do Budve, a sa Dubrovnikom kao glavnim centrom, koji je u ovom turističkom preobražaju trebao da bude prvi i po redu i po važnosti.

Obadvije ove akcije, koje su nas tangirale, pokrenute su stranom inicijativom, ali zasebno, a potekle su iz vodećih krugova u velikim saobraćajnim poduzećima, jedna pod uticajem željeznice, a druga zbog interesa parobroda. Bez osiguranja odgovarajućih uslova udobnog boravka nije se mogao znatno povećati ni broj putnika.

Dubrovnik je bio i bez toga, jednako kao i ranije, privlačivi cilj putovanja probranih pojedinaca. O tome svjedoči i niz djela iz putopisne literature, koja su u ovom razdoblju bila objavljena na raznim jezicima. A o tome interesu vodilo se je računa i u dubrovačkoj sredini, ali utučene i osiromašene lokalne snage bile su i previše slabe za neki pothvat na široj osnovi. Kalendar »L'Epidauritano« za 1885 u svojem godišnjem osvrtu ističe da se grad nalazi »in uno stadio inoltrato di decadenza«, a tada spominje i neke

znakove napredovanja u stanovitim pravcima. Pored par novih građevina i kulturnih ustanova nabraja se da Dubrovnik ima i »odličan hotel Miramare«, održavan i upravlján od g. Andra Mitrovića, (u zgradi na Pilama, gdje je sada »Putnik«) zatim elegantnu i prostranu kafanu sa dva biljarda, kao i tvornicu soda vode, koje održava i upravlja g. Luka Petrović, također elegantnu i prostranu pivaru pod upravom g. Ivana Svetine, a osim toga i 40 kočija i jedan omnibus«. Ovu skromnost nije teško objasniti. Od ulaska austrijske vojske (1814) pa sve do 1886 grad je tretiran kao pogranična tvrđava, a vojni garnizon bio je centar, oko kojeg se kretao gradski život. Stvaralačke tradicije bile su sistematski prigušivane, ali ipak nijesu bile sasvim ugašene.

Zametak domaćeg turizma

U ovom razdoblju organizovana je u Dubrovniku jedna velika kulturna manifestacija, koja je još jednom osvijetlila trajnu privlačivost ljepota i duhovnih snaga ovog starog grada. Nije to imalo nikakove veze sa hotelskom akcijom, koja tada još nije bila ni pokrenuta, ali su u ovom značajnom hodočašću i nehotično bili obuhvaćeni bitni elementi, u kojim dolazi do izražaja savremeni turizam u jednom od svojih oblika.

Na svečanosti otkrića Gundulićevog spomenika, koja je održana 26. VI. 1893, našlo se je u Dubrovniku na hiljade ljudi iz svih naših krajeva. Ugostiteljski kapacitet bio je vrlo malen, pa se je moralo tražiti ležaje na putničkim parobrodima i u privatnim kućama. Kroničar bilježi: »U ova tri dana bilo se je podvostručilo pučanstvo grada. U subotu brzim Lloydovim parobrodom doploviše prvi gosti iz Boke kotorske. Iste večeri parobrod »Bojana« doveo je i jedno 150 Hercegovaca, najviše iz Mostara. U nedjelju su prvi doputovali parobrodom »Hungaria« putnici iz Srbije, bilo ih je 170. Iza podne istog dana nizale su se ostale grupe: Lloydovim parobrodom »Arciduca Massimiliano« stigli su Višani i ostali otočani, bilo ih je 150, parobrod »Iris« doveo je goste iz Bačke, Baranje, Banata i Srijema, ukupno oko 120, na parobrodu »Isea« bilo je jedno 250 Makarana, Pelješčana i Korčulana, a na »Dinari« 120 Hercegovaca i Neretvana. Lloydovim parobrodom »Austria« doputovalo je 180 putnika iz Hrvatske, a sa »Zagrebom« 150 Dalmatinaca iz Splita. U večer je »Bojana« dovela oko 300 Bokelja i Crnogoraca. U povorkama po gradu stupao je »cvijet hrvatstva i srpstva u svečanoj odori«, a pred još neotkrivenim spomenikom pozdravio je predsjednik odbora »kitu narodnjih hodočasnika«.

Ovo veliko putovanje imalo je izrazito turističko obilježje i po svojim motivima i po organizaciji i po brojčanoj snazi, a na taj način ispoljio se je turistički karakter Dubrovnika i kao mjesto kulturno-nacionalnog hodočašća, jer se od tada ovakovi pohodi i pojedinačno i u velikim skupinama stalno produžuju. Po nacionalnom sastavu to je bio domaći turizam, i ako su njegovi

učesnici bili pripadnici tada raznih zasebnih država. Zato se za Dubrovnik ovaj datum može slobodno smatrati prvim u kronološkom redu putovanja organizaciono povezanih turističkih grupa, a ovaj početak tim je značajniji, jer je ostvaren isključivo našom vlastitom inicijativom.

Hotelska akcija

Niti pola godine nakon otkrića Gundulićeva spomenika, na 7 novembra 1893, pozvao je tada-nji načelnik dubrovačke općine Frano barun Gondola skup građana na privatni razgovor o »jednom predmetu vrlo važnom za naš grad«. Prema novinskom izvještaju povod tome pozivu bilo je pismo Viktora barona Kalchberga, predsjednika Austrijskog Lloyd, upravljeno načelniku, o kojem on kaže da je »pri putovanju kroz Dalmaciju bio začaran njezinim prirodnim ljepotama, a osobito Dubrovnika, te da je grehota ako se ovdje ne podigne lijepi hotel, da bi tako stranci češće posjećivali grad i zadržali se u ovom blagom podneblju radi svoga zdravlja«. On nadodaje da Lloyd ne može to na sebe preuzeti, ali se »ufa da bi bio pri ruci ovom poduzeću, koje preporuča i svjetski naučenjak Schrötter, profesor medicine na bečkoj univerzi«. Nakon duljeg razgovora bio je prihvaćen slijedeći zaključak: »Sakupljeni izjavljuju da bi od velike koristi bilo za Dubrovnik, kad bi se ovdje podigao poveći hotel, snabdjeven svijem modernijem konforom i izjavljuju da su skloni taj projekt materijalno i moralno podupirati i biraju odbor petorice da prouči pitanje i učini konkretnijih prijedloga«. Ovaj odbor (B. Banac, Vl. Degiulli, Dr. M. pl. Gjorgji, I. Grgurević i Dr. V. Matijević) imao je da dogovorno radi sa Općinom.

Hotelska akcija izazvala je mnogo pažnje u tadanjoj dubrovačkoj javnosti. U pitanju je bilo nešto, što se znatno razlikovalo od već ustaljenog tapkanja na istom mjestu. Nije se radilo samo o jednoj velikoj novoj građevini, i ako je i to bilo dosta važno, ali novi hotel imao je značiti mnogo više, jer je njegovo podizanje trebalo ujedno da pokrene početak sistematskog rada barem u jednoj (i to sasvim novoj) privrednoj grani, a tim makar i djelomično oživljavanje mjesto dotadanjeg općeg zastoja i opadanja. A s druge strane opet bila je dovoljna sama činjenica da je to strana inicijativa, pa da se odmah pojave i sumnje i zebnje, koje je teško iskustvo moralo nametati.

Odjeci u lokalnoj štampi

Diskusija o novom hotelu našla je dosta širokog odjeka i u lokalnoj štampi. Tada su u Dubrovniku izlazila dva politička lista, »Crvena Hrvatska« i srpski organ »Dubrovnik«. Prvi je pokrenut 1891, a drugi 1892 god. Obadva su služila međusobnoj borbi, koja se je bila razmahala kao odraz naših političkih nesuglasica izazvanih mučnim prilikama onog vremena. Ove opreke odrazile su se i na poseban način u izbornim borba-

ma za osvajanje vlasti u općinama, a tim ujedno i u komunalnom radu uopće. Gradnja hotela, a malo nakon toga i gradnja velike kasarne u Gružu, bili su najaktuelniji problemi komunalne politike onih godina. Tadanja općinska uprava na čelu sa Franom baronom Gondolom imala je punu podršku u pisanju »Dubrovnika«, a na strani opozicije, koja je pod vodstvom Dr. Pera Čingrije nakon izbora 1899 g. preuzela vlast u općini, stajala je »Crvena Hrvatska«. U oštroj i žučljivoj polemici nije bilo međusobnog praštanja. Ništa se nije mimoilazilo, pa je tako obuhvaćena i hotelska akcija, koja je i inače u javni život grada zadirala i sa načelnog i sa praktičnog gledišta.

Upravo zato po pisanju ovih dvaju listova možemo da upoznamo i pratimo mnoge pojedinosti, koje se brzo zaboravljaju. Uostalom za ovakav prikaz drugih izvora i nema mnogo. Naša je turistička literatura oskudna, a u koliko je raznim »otpadima« izbjegao kakav administrativni izvještaj ili koja stara računska knjiga, taj materijal nije obrađen, a nije ni sreden.

Nade i skepse

Inicijativu za gradnju hotela, koju je živo podupirao načelnik Gondola, popratio je »Dubrovnik« dosta toplo. »Mi se vrlo radujemo da se ova misao pokrenula, jer u Dubrovniku trgovina je potpuno propala, radnici se sele, jer nemaju radnje, težaci se duže jer rada nema, ili kad ga ima cijene su posve niske, ne ostaje nam već naša lijepa priroda, naše blago podneblje, te je patriotično da se tijekom okoristimo te da bi na taj način podigli blagostanje našeg grada. Nema stranca koji u Dubrovnik dođe, i koji nije začaran njegovom ljepotom, ali treba da se providi da i veći broj stranaca može naći ugodan stan da bi u sve to većem broju dolazili« (br. 20 od 8. XI. 1893). Naprotiv »CH«, koju je tada uređivao mladi Frano Supilo, uzela je rezervisani stav još od prvog početka. Kratku bilješku završila je kratkom napomenom: »To bi bilo vrlo korisno poduzeće za naš grad, — samo ako uspije« (11. XI. 1893). A ista misao kasnije (1. XI. 1894) bila je još jasnije izražena. »Mi veoma sumnjamo u uspjeh. Ne vjerujemo da će netko za naše lijepe oči trošiti novaca, te svojim žepom promicati interese, recimo iskreno, tuđe pokrajine«.

U daljnjem pisanju »CH« ove sumnje bile su i konkretizovano razrađene, a u tom pogledu i posebno su karakteristični satirično - polemički »diskorsi na poljani«, koji su izlazili u lokalnom dijalektu kao posebna rubrika služeći stvaranju raspoloženja prema pojedinim aktuelnim događajima i pitanjima. Hotel je bio nekoliko puta na dnevnom redu ovih »diskorasa«. Još se nije bio ni otvorio (18. V. 1895), a Vlaho pita Iva: »Što se tebi para od ovih novih prođeta, što ti čujemo po gradu? Ove lokande, hoteli, banji, i što ti ja znam, što ti govoriš?« Ivo mu odgovara: »To ti je trudno rijet s mjesta. Neko će dobit, a neko izgubit. Izgubit će druge lokande i ovi što su

držali alode, a dobit će karocijeri, fakini i ko bude gradit. Da ti pravo rečem, mi siromasi malo ćemo se tu okoristit. Biće ti na Poljani sve skuplje, a ko će najviše dobivat biće opet furesti. Ovi će dolazit i pendat, ma jopet u njihovijeh. Oli misliš da će se namjestit naši? Doće ti tudeški direkturi, tudeški kogi, tudeški kamarijeri i kamarijere, oli talijani, ma svakako furesti, koji će odnijet što bude bolje, a od našijeh ako dobi je koja lavandara ili fakin, to ti je sve. Tako ti je u Bosni po svijem velikijem lokandama, što ih fabriko guveran, tako ti je u Abaciji i u drugim mjestima. Propito, mi nijesmo za ovijeh posala«. I dok se nižu ovakova razmatranja, jedan od ove dvojice na kraju primjećuje: »Biće mi luda, ma para mi se da bi za nas bilo bolje, da nam hoće dovesti jedan bataljun, dva soldata. Onda bi živio svak.« A onaj drugi odgovara: »Za malu čeljad sikuro bi bilo bolje. Oni bi opro, oni prodo, oni bi do alod! U sumi bi se više okoristili nego ičijem drugijem. Ja sam to sved batio. Koja stotina duša više što konsumava. Kašpito. Dobile bi butige, komarde, kafetarije, afiti, svak«. Od ovakovih sitnih želja, koje ne idu dalje od svakodnevnog zalogaja, teško je naći drastičnijeg izraza bolnog osjećaja da si bijedan, a još k tome i da si iskorišten. Kada se je na početku nove sezone opet otvorio hotel, kaže se zato u broju od 11. IX. 1897 sa nekom rezignacijom: »A eto tu, poskupljeće jaja, karocijeri će podignut nos, ecc. Govoriš o jajima. Ja da sam s njima i to bi kupovao u Triešću, tako da naši trgovci ne budu imat baš nikakve koristi. Što će se mučit za sama jaja i pomadore. Meso, pasta, cukar, kafa, granariz i sve što im je potreba dovodi im Lloyd. Perfino vino dolazi iz Ungarije, ono neko ljutkastu ungarezo vino kako piturani Gieshübler. Ovo su ti te velike risorse što su nam prodigavali.«

Formiranje poduzeća

Sve ove sumnje i prigovori nijesu pokolebali donešenu odluku. Bečki inicijatori ustrajali su u svojoj osnovi, a i dubrovački lokalni odbor živo se prihvatio posla. Uprava dubrovačke općine susretljivo je pratila i pomagala pokrenutu akciju.

Odmah nakon onog odgovora od 7. XI. 1893 pristupilo se opsežnom radu. Odlučilo se je formirati posebno poduzeće u formi akcijskog društva. Po pravilima, koja su zatim podnešena na odobrenje, društvena glavnica trebala je da iznosi 350.000 fjorina, podijeljenih u 1750 dionica, svaka po 200 fjorina. Odaziv u Dubrovniku bio je relativno velik, dubrovački kapital participirao je sa 80.000 fjorina.

Konstituirajuća skupština poduzeća održana je na 4 maja 1895. Firma je bila upisana pod imenom: »Erste oesterreichische Hotel und Curorte Aktiengesellschaft Ragusa-Cattaro«. Sjedište poduzeća bilo je u Beču. Nacrte hotelske zgrade prikazao je akcionerima arh. Ludwig Tischler. Proračun je iznosio 250.000 fjorina. Izgradnja je trebala da bude dovršena do jeseni 1896.

Spor oko lokalizacije

Još prije toga konstituiranja izvršen je izbor položaja, gdje se je imao sagraditi novi hotel. Problem lokacije bio je delikatan i kompliciran.

U prvi mah pomišljalo se je na Brsalje. Dolazio je u obzir onaj prostor gdje je bila nautička škola. Srećom se je od toga odustalo. Zatim se pogađalo za onaj prostor na Pilama iza tramvajske stanice, gdje je sada restauracija »Gradac«. Vlasnik B. Gracić tražio je za taj teren 35.000 fj, ali se je i od toga odustalo. (Na ovom mjestu trebalo je u 1930 godini graditi kursalon, pa je u tu svrhu bilo kupljeno ono zemljište, a bila su napravljena i dva projekta, jedan od bečkog arhitekta Kellera, te drugi od našeg arh. Nikole Dobrovića). Konačno se je odlučilo za ono zemljište, na kojem je hotel i podignut. Vlasniku Lučiću plaćeno je 40.000 fj. A vrt (»Teodorina Gradina«), koji je služio kao javni park, ustupljen je društvu od vojske, koja je bila uknjiženi vlasnik. Trebalo je da se ustupi i mali komad općinskog puta, koji je služio kao pristup. U općinskom vijeću, uprav zbog oprečnih mišljenja o lokaciji hotela, stvar je raspravljana u dva navrata. Na drugoj sjednici prema izvještajima »CH« (13. V. 1895), bio je prisutan 31 vijećnik i načelnik. Glasali su za ustup: Avoscani, Bačić, Banac, Berberović, Bibica, Broili, Gaus, Grkavac, Matijević, Natali, Saraca, Pilato, Šarić, Vodnica i Vukasović. Među onim, koji nisu glasali za ustup (Bakara, Čingrija, Degiulli, Goga, Gracić, Grbić, Katičić, Lujak, Mandolfo, Mičić, Radulić, Šutić, Tolentino i Učović) bilo je i pripadnika općinske većine, koji su bili protivnici izabrane lokacije. Ovaj komad zemljišta općina je ustupila, i to besplatno. Ali u polemici, koja se i dalje vukla, bilo je dosta oštrih riječi. Pravile su se i razne lične aluzije. Pretvaranje parka, koji je do tada služio kao otvoreno dječje igralište, u zatvoreni hotelski vrt pripisivalo se i tome što u »općinskom upraviteljstvu od sedmorice petorica niti imadu djece niti znadu što su djeca« (»CH« od 16. III. 1895). Kasnije se spominjalo da se i jedna visoka osoba »nije najlaskavije izrazila o položaju hotela«, ali se je to demantovalo, jer da je naprotiv rečeno: »entzückend... Hotel se je međutim dovršio, a još i danas su mišljenja različita.

Gradnja i radni odnosi

Građevni radovi započeli su u utorak, 2 jula 1895. Bili su povjereni zagrebačkom poduzeću Pilar, Malli i Bauda. Svi radovi (i vanjski i unutrašnji) trajali su jednu godinu i šest mjeseci. Hotel je dovršen u utanačenom roku.

Još prve sedmice izbio je spor između građevnog poduzeća kao poslodavca i uposlenih radnika. »D« je odmah to zabilježio podržavajući radničke zahtjeve. Odgovor poduzetnika A. Meneghella, objavljen u »CH« od 20. VII. 1895, karakterističan je za ekonomske prilike i za radne odnose onog vremena. U njemu se kaže: »Bezočna je laž da plaćam radnike »kako on hoće«

(t. j. poslodavac), a neke samo po 50 nč. na dan. Od 104 nadničara, koji su radili od 3 do 7 u mjesecu, 58 su imali po 1 fj. na dan, 19 po 90 nč., 6 po 60, a dva po 50 novč. Laž je da se radi po 12 ura na dan, nego kako svuda u Dalmaciji, to jest od 5 do 8, od 9 do 12, i od 2 do 7 sati. (Dakle ipak ukupno 11 ura!). Nije istina da su radnici počeli štrajkovati radi zločeste plaće ili neporne radnje. Oni su se počeli buniti i vikati da hoće da znadu kolika im je plaća, a ja sam ih onda platio i poslao ča. U večer su me molili da ih uzmem, ali ja nijesam htio...«

Otvaranje hotela

Hotel je svečano otvoren u petak, 29. januara 1897. Održana su primanja i banketi za pozvane goste. Vanjski su doputovali parobrodom »Wurmbriand«, ali su mnogi radi ružnog vremena prekinuli put i iskricali se u Puli. Pretstavnici općine pozdravili su baruna Kalchberga. Gradske muzike otstvirale su počasne koncerte. Na Pilama je bila iluminacija.

Ovu svečanost popratila je lokalna štampa dužim komentarima. »D« od 17. I. 1897 pod naslovom »Jedna nova tekovina« počinje svoje razmatranje ovim riječima: »ovaj događaj sam po sebi ne bi bio baš od velike važnosti, ta Bože moj, koliko se dan današnji po svijetu ne gradi većih i sjajnijih hotela za primamljivanje stranaca, a da se ne pišu uvodni članci. Ali pošto smo mi po svemu zemlja izuzetka i nevolja, uslijed čega smo i skeptici postali, cijenimo da nije na odmet, da se pozabavimo ovijem događajem, koji možda zasijeca i dublje u naše gradske prilike, nego što se na prvi mah i opaziti daje.« Također i »CH« od 23. I. 1897 priznaje važnost hotela, ali odmah nadodaje: »Činiće se kome čudnovato, da se o otvaranju jednog tako krasnog i sjajnog hotela mogu da pišu u političkijem novinama uvodni članci. No to je naprotiv dokaz, da ovaj hotel po svojoj vrsti i nije neka obična stvarca, osobito ne u Dubrovniku, od koga se misli da se malo po malo napravi lječilište ili ti po njemačkom Kurort prve vrste. Red je dakle, da malo izbliže pogledamo novoga gorostasa, koji je niknuo između ubavih kućica naših čarobnijeh Pila, pak da vidimo kakvu nam zagonetku u sebi krije, za se i za Dubrovnik«.

Po vanjskom izgledu zgrada je odgovarala arhitekturi hotelskog tipa onog vremena, a unutrašnje uređenje bilo je na vidnoj visini. Odmah nakon otvaranja objavljen je u »D« (od 31. X. 1897) ovakav opis: »Zgrada hotela je lijepa i velika. Ima do 70 soba, a osim toga dvoranu za čitanje, igranje, jelo, razgovore i osobitu dvoranu za gospode. Pokućstvo je ukusno i fino. Sobe i dvorane griju se na paru, Zgrada unutra i vanka osvijetljena je električnom svjetlošću. Pred hotelom e lijepi park zasaden južnim rastlinama i borima. Sa glavne terase, na vrhu hotela uživa se divan prizor: mora, grada, Ploča, Lokruma, Pila itd. U jednu riječ koliko položaj hotela toliko zgrada i njen unutarnji raspored može se takmičiti sa prvim hotelima ove vrste ma gdje

bilo, a da ne spominjemo našu klimu i dubrovačku okolicu«.

Otvaranjem hotela završeni su pripremni radovi, ali uspjeh novog poduzeća ovisio je o cijelom nizu problema, koje je tek sada trebalo savladati, a isto tako i o raznim preprekama, koje je još trebalo otkloniti. S tim u vezi već 16. II. 1897 održana je u Beču skupština društva, na kojoj je odlučeno da se akcijska glavnica povisi na milion fjorina, a istodobno je sklopljen i hipotekarni zajam sa domaćim iseljenikom-povratnikom F. Glavićem za 40.000 fj. sa 5½% kamata.

Posao je krenuo svojim redovnim tokom. Posebna pažnja poklanjala se je cijenama i načinu usluživanja prvih hotelskih gosti.

Cijene su se kretale ovako: soba sa 1 posteljom zapadala je 2 fj. sa 2 postelje 4 fjoj., salon 5 fjoj. »Ko ostane najmanje nedjelju dana moći će da ima stan, hranu, svijeće, poslužbu, sve za 5½ fjoj. na dan«. Doručak je zapadao 60 novč., a objed 1,50 do 2 fjoj. Kvalitet hrane odgovarao je rangi kuće i relativno visokim cijenama. (Vreća od 100 kg finog pšeničnog brašna zapadala je tada u Dubrovniku 14,50 fjoj.).

Ali bilo je zamjeraka. »CH« od 9. X. 1897 bilježi: »Gosti, koji tamo zalaze, pripovjedaaju o jednoj reformi, što se je uvela. Ovoga proljeća kažu porcije bijahu doduše prilično skupe, ali obilne, onako kako se običaje u velikim hotelima. Sada pak porcije ostadoše na istoj cijeni, ako nijesu skuplje, ali su zato za polovinu manje nego prijašnje«. Žalbe nijesu prestale ni nakon ovakovih prigovora, pa se o njima i dalje piše. »CH« od 17. IX. 1898 opet donosi ovakovu bilješku: »Tuže nam se gosti H. I. da osvem poslužbe i opskrba je tamo sasvim slaba. I »D« nekih dana je izasuo vreću protiv svome njemačkom ljubimcu, ali kako se vidi bez ikakovog uspjeha.«

Saobraćajne veze

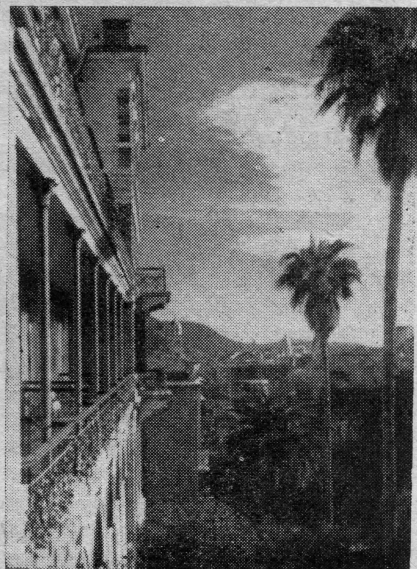
Međutim brigu poduzeću nijesu zadavale samo redovne dužnosti u vođenju posla. Postojao je cijeli niz drugih teškoća, koje se nijesu mogle savladati u vlastitom djelokrugu, a ipak su mogle da budu od presudnog uticaja za konačni uspjeh ili neuspjeh. U tom pogledu problem saobraćaja stajao je na prvom mjestu.

Redovna putnička veza sa Dubrovnikom bila je tada jedino morskim putem. A »svijet, koji nije naviknut moru, boji ga se kao kakve nema ni« (»D« od 17. I. 1897). Austrijski Lloyd uveo je još 1837 prvu sedmičnu prugu Trst - Dubrovnik, koja je u 1853 godini proširena na dva puta sedmično. Ove su pruge skoro isključivo služile za službena i poslovna putovanja, pa se zato uspostavljanjem turističkog prometa znatno proširuju. A u pogledu voznih redova, trajanja i udobnosti bilo je zaista mnogo manjkavosti.

Ključ održanja hotela bio je dakle u rukama parobrodarskih poduzeća. Kako su ga ta poduzeća svojom inicijativom stvorila, tako su isto mogla i da ga unište svojim propustima.

»CH« od 28. IV. 1893 pod naslovom »Paro-

brodarska općila« jadikuje ovako: »Općenita je tužba u Dubrovniku toli u Kotoru da uslijed nedavne promjene u itinerarima parobroda Ug. hrv. društva nemamo ni jednog parobroda ni za Trst ni za Rijeku gotovo za cijelu sedmicu od utornika do subote«. Stanje se je popravilo krajem 1895 uvođenjem brze pruge A. L. novim parobrodom »Graf Wurmbrand«. U broju od 29. IX. 1895 »D« ga ovako opisuje: »Ovaj parobrod je dug 250 engleskih noža, širok 30, a na provi 15. Ima dvije mašine od najnovijeg sustava od 2800 konja snage. Srednja mu je brzina 17 do 18 milja na uru. Prvo mjesto po sredini broda ima 96 mjesta za putnike. Rasvjeta je električna, a ima i spravu da rasvijetli luku kad noću dolazi.« Ali i nakon toga žalbe ne prestaju. Prigovora se voznom redu ove brze veze, pa se kaže: »Ko hoće da putuje, valja da se digne na 3 ure po ponoći i da otklapi u Gruž na nože, noseći sam prtljagu, jer u to doba nema ni kočija ni fakina. Ovo je konfort za buduće goste dubrovačkog hotela Imperiala! Evala mudroj uredbi.« (»CH« od 20. VI. 1895). U septembru iste godine Ug. hrv. društvo uspostavilo je na pruži Rijeka-Kotor novu (drugu) vezu novim parobrodom »Panonia«. Ali vozni redovi ipak ne zadovoljavaju. »CH« od 15. VIII. 1896 bilježi: »Usprkos novim linijama naše su sveze zaista nespretno uređene, a osobito što se tiče odlaska iz Dubrovnika. Od brzih parobroda (t. j. 2 Lloydova, 2. Ug. hrv. i 1 Dubr.) četiri odlaze jedan za drugim u razmaku od jednog dana. Cijelu sedmicu osvem utornika, kada polazi drugi brzi Ugh., nema sa Dubrovnikom ni jednog drugog brzog!« Ove manjkavosti odražavale su se i u poštanskoj službi. »CH« od 25. III. 1893 jadikuje, da Dubrovnik od ponedjeljka do četvrtka ne dobiva nikakve novine, a u broju od 5. XII. 1897 kaže ovo: »Trebaće pisati uvodne članke, moliti za interpelacije. Uz ovaj silni natječaj parobrodarskih društava, naš grad je vezan poštom da ne može gore i nepodesnije, bolje smo stajali prije kada nije bilo ovoliko pruga. Evo čujte pa sudite, List za Trst bačen u utorak tek će u četvrtak večer otplovati, da u

Pogled na »Grand Hotel Imperial«

Trst stigne u subotu, t. j. peti dan. U ovo vrijeme list može prispjeti iz Madrida do Petrovgrada. Ali ima još i gore. List za Trst bačen na poštu u subotu jutro odlazi stoprvo u ponedjeljak u večer, a dolazi u srijedu, dok list za Rijeku čeka još i četvrti dan, naime utornik, kada ga pošta nosi, da na Senjsku Rijeku prispije tek u srijedu u večer. Hoće li ovo ostat glas vapijućeg u pustinji? Nadamo se da neće. Za Dubrovnik valja imati nekog obzira u sastavljanju putokaza, osobito sada kada imamo taj hotel i kad se gradi željeznica.«

Nakon otvaranja hotela putovanje »Wurmbrandom« od Trsta (sa pristajanjem u Puli, Zadru, i Splitu) do Dubrovnika trajalo je 24 sata. Putna karta od Trsta (ili Pule) do Dubrovnika iznosila je za I. klasu fjor. 19,20 a u drugoj fjor. 13,20. Na drugim parobrodima cijena je bila u I. klasi 16, a u II. 11 fjor. — U 1898 g. parobrodarska društva dalmatinskih pruga (A. Lloyd, Dubrovačka pl., Ug. hrv. dr., Topić i Rismondo) izdali su suglasno »biljete« (coupone) od Trsta do Kotora natrag i obratno, koji vrijede mjesec dana i na svim parobrodima, sviše dva dana prava iskrcavanja i opskrbe u »Hotel Imperialu«, za 45 fjor., sve uračunato van hrane na brodu.« (»CH« od 11. VI. 1898).

Ni za boravak u gradu izvan hotela receptivni uslovi nijesu bili na visini. Stalno se upućuju apeli općinskoj upravi da se uklone neurednosti, kojih ima mnogo. »Grehota je da grad, koji je uživao lijepo ime zbog čistoće i reda, danas žalibože ne može se time više ponositi, jer je zapušten« (»CH« od 11. VII. 1896). U nizu brojeva opširno se nabrajaju »dubrovačke nevolje«: smrad, gnusoba, voda, zapačane ulice, pretresanje robe sa prozora itd. »Ako izuzmeš Gornji Kono, nemamo skoro nijedno šetalište. Inače putem od Gruža i Župe mora se čovjek u prašini ili blatu kupati«. A bilo je i mnogo drugih žalba.

Ekonomski račun

Kroz sva ova teška iskušenja trebalo je konačno riješiti jedan problem, koji nije bio osjetljiv samo za vlasnike hotela i njihove kapitale, nego isto tako i za izgled ukupnog prosperiteta ove nove privredne grane. Slom ovog prvog hotela za dugo bi bio osujetio svaki novi pokušaj u ovakvom stilu. »CH« je odmah posumnjala u rentabilitet ovog poduzeća. I »D« se pita: »kakav će biti uspjeh«, te dodaje: »na ovo pitanje teško je odgovoriti«. Ali istodobno primjećuje, da su dubrovački građani upisivanjem akcija »dokazali da im na srcu leži napredak i blagostanje rodno grada, i ako uvjereni da tijekom neće sebi koristiti, već su smatrali taj upis kao neku dužnost, žrtvu« (17. I. 1897). Postignuti rezultati bili su povoljniji od ovakovih očekivanja.

Prema izvještaju upravnog odbora kroz prvih pet mjeseca 1897 bilo je u hotelu prosječno 23 posjetioca dnevno, a u 1898 već 37. U ljetnoj sezoni taj je posjet iznosio 15 posjetilaca dnevno. Ukupni prihod iznosio je u 1897 fjor. 47.129.—, a u 1898 fjor. 78.482.—.

Ukupno trajanje boravka (Passagiertage) kretalo se je ovako: 1897 godine — 4.594 dana, 1898 — 8.448, 1899 — 9.107, 1900 — 8.446, 1901 — 10.664, a 1902 — 11.646. (God. 1954 — broj provedenih noći iznosio je 36.127!).

Poslovanje je počelo sa deficitom, koji je u postepenom opadanju. Prve godine (1897) iznosio je Kr. 32.862, u drugoj godini Kr. 14.541, u trećoj Kr. 19.896, u četvrtoj Kr. 16.723, u petoj Kr. 4.019, a u šestoj (1902) već se javlja mali deficit od Kr. 2.153.—. Kolikogod je ova dobit neznatna u relaciji sa uloženim kapitalom, ona je značila da je bitka za turizam u Dubrovniku prebrodila svoju prvu, početnu krizu. Brzo se je povećao i kapacitet ovog hotela: kroz desetak godina nadograđen je još jedan kat, a u susjedstvu je porušena jedna stara kuća te je sazidana nova hotelska dependanca.

Negativne strane

Za ovakova nastojanja svakako je mjerodavan ekonomski uspjeh, ali ne pod svaku cijenu. Mnoge bolesne pojave lako se provlače kroz pukotine turističkog plašta, pa je zato u turističkim mjestima potrebito mnogo unutrašnje snage da bi se održala moralna ravnoteža društvene sredine. Ovo je akutni problem, koji općenito prati turistički promet, ranije i sad, svugdje pa i u nas.

Ali u našim prilikama onog vremena, osim ovih slabih strana, koje nijesu ni lokalne ni specijalno naše, postojala je još jedna tegoba, koja je za nas bila i naročito osjetljiva. Uprava novog hotela bila je u stranim, tuđim rukama, a negativni uticaji takove uprave nijesu mogli ostati ograničeni među četiri hotelska zida. To se je zapazilo još u prvom početku.

Zato se »D« već u pomenutom uvodniku od 17. I. 1897 upušta u ovakova razmatranja: »Ispovjedamo sasvim iskreno da je grad u boljim ekonomskim prilikama ne bi nas moglo mnogo oduševiti slično poduzeće, koje usprkos koristima, što ih ovom ili onom mjestu donosi ima i svojih slabih strana i štetnih posljedica u mnogome pogledu. Utopljenik se i za slamku hvata«. — Pisanje »CH« je još konkretnije: »mi imamo pred očima i nešto drugo što nam je isto tako milo, dapače još i milije od materijalnih probitaka, a to je naše životno-narodno pitanje. Jer bolje je uz komadić kruha biti svoj gospodar nego li uz dobru pečenku tuđi sluga i rob. Sa ovog gledišta mi se ne možemo nego požaliti, jer se stvar uputila vrlo hrđavom stazom. U novom hotelu sve je njemačko, od natpisa, koji mu se zlatnijem slovima na čelu svjetli, do najzadnjeg obilježja u uredu njegove kancelarije.«

Ova stvarnost bila je i odviše opora, ali naše samouzdanje nije se gubilo na prvom koraku. Zato »D« primjećuje: »Jedna stotina, recimo Njemaca, ne može da oduzme narodni karakter grada i okolice. Ovom prilikom padaju nam na pamet nadmetanja Srba i Hrvata za Dubrovnikom, jedni i drugi ga sebi prisvajaju, jedni i drugi se njim diče, pa evo sada prilike da tu ljubav i zanos na realniji način pokažu. Svake godine na

stotine bogatih Srba i Hrvata traži odmor i uživanje, pa zašto ne bi u Dubrovnik došli, gdje bi se osećali kao u svojoj kući... A i »CH« se pridružuje: »Da nije ovijeh zlijev biljega, mi bismo se poduhvali da mnogo radosnije pozdravimo novi hotel, koji će se do brzo velikijem slavljem otvoriti. Mi se ipak nadamo, da će se popraviti što se pogriješilo, a u toliko pozivljemo imućniju braću Hrvate i ostale Slovence, koji zalaze na druge Rivijere, da od sada k nama dolaze. Tim bi se moglo mnogo da nadoknadi.«

Međutim stvarni efekat učešća domaćih posjetilaca bio je slabiji od naših očekivanja, a one tuđe tendencije vremenom su se ispoljavale sve upornije. I pored dobre volje, koja je u Dubrovniku obilatno ukazana i sa strane Općine i sa strane pojedinaца, jasno se je vidjelo da su naši opći interesi potpuno zapostavljeni. Novo hotelsko poduzeće postalo je rasadnikom tuđinskog duha i uticaja. Ovaj pojav prikazuje se u letimičnom osvrtu (K. P. Dominković: Piljci i kržine) na ovaj način: »Njemačko nadiranje počinje sa kelnerima, a zaglavljuje sa raznim Verešinima. Sjećam se iz prvog djetinstva kada u Dubrovniku nije bila nego samo jedna gostionica, u kojoj se točilo pivo, te jedan hotel. Malo po malo počеше razni »Restauranti«, »Bierhalle«, »Gasthaus«, »Pension«, itd. To znači progres, ali ne naš. Ima nekoliko gostiona i pensiona, koji se nalaze u njemačkim rukama pod zakupom ili kao vlasništvo, a prednjači im novi veliki hotel na koji je njegov bogati vlasnik udario grdna pismena »Weisses Schloss«. I to bez ikakvog straha i obzira, jer je morao da vrši svoju misiju. Dubrovačka općina prisilila ga je da skinе tu abnormalnost, ali ipak dočekasmo da je većini naših zatočenika (početkom rata) ova zgrada bila prva tamnica«. Ovo je samo jedan skraćeni izvadak (sa str. 41 i 47), ali sličnih citata iz raznih izvora, koji pružaju sliku strane penetracije, moglo bi se još mnogo zabilježiti. Suština je ista.

Naše reagiranje

Naravno, ni na našoj strani nije se ostalo skrštenih ruka. Naše su snage bile znatno slabije, ali od pasivnog nerasploženja postepeno se je sve više prelazilo na misao direktnog ulazanja u ovaj novi posao. U ovom smislu s vremenom se je iskristalisao i jedan određeni stav naše javnosti. Tako, među ostalim, naš poznati publicista Milan Marjanović još 1909 objavljuje u splitskoj »Slobodi« članak pod naslovom »Promet stranaca u Dalmaciji«, kojim iznosi i konkretne predloge o organizaciji naše akcije. Kao dobar poznavalac naših prilika boravio je i u Dubrovniku 1903 kao urednik »CH«, on naglašuje da je »ludost očekivati od vlade da obogati Dalmaciju, koja se mora podići sama od sebe svojim silama i jedino tako — na svoju korist. Inače će se podići zemlja, ali ne njezin narod, nego u ovoj zemlji tuđinac«. Zato »moramo razlikovati one stranice koji dolaze ovamo da sami za sebe zarađuju, od onih koji dolaze bez tih namisli i zapravo samo daju nama da zaslužimo«. »Ali točka, oko

koje se sve vrti, to su domaći poduzetnici hotela i restauracija i domaće financiranje tih preduzeća. Mi imamo dosta malo dobrih i sa modernim smislom prodahnutih gostioničara i kavanara«. Podmladak treba odgajati u dodiru sa svijetom, jer »inače ostane nemaran, surov, nesuretljiv, nečist, a to je propast i za njega i za promet stranaca«. Ovo već ne sliči na ono rezignirano odricanje (»mi nijesmo za tih posala«) u diskorsima pred četrnaest godina, a ovakav novi stav ujedno je odraz jačanja našeg otpora proti stranoj najezdi, i to na svim linijama.

O tome nas uvjeravaju i ona dva naša lokalna lista. Nakon događaja u Hrvatskoj 1903 obadva zastupaju politiku složnog rada u znaku novog kursa. Stare opreke mladi radikalno brišu. U tom pravcu kreće se njihovo pisanje sve do početka rata 1914, kada je zabranom obustavljeno daljnje njihovo izlaženje. Tada je bilo raspušteno i općinsko vijeće koje se je oslanjalo na obadvije, tada potpuno složne, a ranije teško zavađene stranke. Odnosi su se dakle zaostavali, ali ne na našu štetu.

A u turizmu to se je odrazilo ne samo ulaženjem naših ljudi u hotelsku struku, nego i podizanjem naših novih hotelkih objekata, pa i većih (Odak u Dubrovniku, u Korčuli itd.). Počelo se je u dosta skromnim granicama, ali to su bili tek prvi koraci.

Pozitivni rezultati

Uza sve ove oprečnosti turizam je za Dubrovnik svakako značio pozitivan doprinos u mnogim granama javnog života. Ovu se korist ne može ocjenjivati samo prema mogućnostima novih pojedinačnih uposlenja u raznim (najviše nižim) službama ili prema opsegu porasta prometa trgovačkih i zanatskih radnja. Velike razlike u tom pogledu nije se ni moglo očekivati samo od jednog hotela, pa i najvećeg, ali se je poboljšanje postepeno sve više osjećalo. A što je najglavnije, niti je jedno hotelsko poduzeće samo sebi dovoljno, niti se razvoj turizma može zaustaviti na jednom hotelu. Najteže je bilo početi, jer svi oni direktni i indirektni uticaji, u kojim dolazi do izražaja turistička mnogostranost, više nijesu ni mogli izostatati. Sve to skupa, naravno, u stvarnim relacijama i odgovarajućim vremenskim razmacima.

Nakon otvaranja hotela turistički promet stalno je rastao. Godine 1896 u Dubrovniku nije bilo ni punih dvije hiljade (1976) posjetilaca, a taj broj svake se iduće godine postepeno povećava. Ovako: 3221 u 1897, 5529 u 1898, 7196 u 1900, 9147 u 1901. U godini 1902 skoro dopire do deset hiljada (9962), u 1903 ima ih već 11,424. Godine 1908 ima ih 14 hiljada (13.896), a u 1911 skoro 20 hiljada (19.998). Porast se ubrzava, u 1912 ima 22.259 posjetilaca, a u 1913, poljednjoj godini prije rata, punih 26 hiljada (26.030).

Razmjernost domaćih i stranih posjetilaca može se tek približno računati, jer se statistika nije vodila po nacionalnoj nego po državnoj pripadnosti. Najviše je bilo gosti iz austrijskih zemalja: 825 u 1896, 3.813 u 1903, 6.769 u 1908, 7.840 (od

tođa iz Beča 3.095) u 1911, 10.401 (od tođa iz Beča 3.777) u 1913. I broj naših ljudi stalno se diže. Posjetilaca iz Dalmacije bilo je 388 u 1896 godini, a u 1903 taj se broj već popeo na 2.884. U 1912 i 1913 ima ih preko 5.000 godišnje. Posjetilaca iz zemalja Ugarske krune (u koje su bili uračunati i naši iz Hrvatske i Vojvodine) bilo je 122 u 1896 god., ali u 1903 već ih je deseterostruko toliko (1.238). Do 1912 i 1913 i taj se broj podvostručio (2310 i 2403). Iz balkanskih država bilo je 1908 god. ukupno 487 posjetilaca, a u 1912 već 1329.

Uparedo sa ovakvim prometom posjetilaca kretao se je ukupni turistički razvoj ovoga grada ubrzanim hodom. — Već 1898 osnovano je »Klimatičko društvo«, koje se je brinulo za poljepšanje grada. Ovo je društvo uredilo park Gradac, te je pokrenulo razne korisne inicijative. — Godine 1900 održan je u Dubrovniku drugi kongres austrijskih balneologa. — U 1901 grad je dobio električnu rasvjetu. — Iste godine Dubrovnik je povezan uz bosansko-hercegovačko zaleđe željezničkim saobraćajem. (Krak do Dubrovnika, Trebinja, i Boke trebao je u prvom redu da služi za poznate nam strateške svrhe. Ali je ipak ova veza kopnenim putem bila od velike važnosti i u putničkom prometu.) — U pomorskom saobraćaju uvedeno je postepeno nekoliko novih pruga, a u promet je pušteno nekoliko novih, udobnih i onda modernih parobroda. (Zvali su se za nas čudnim imenima: Prinz Hohenlohe i Baron Bruck od Aust. Lloyd; Pannonia, Salona, Gödöllö i Viszegrad od Ugar. hrvatskog društva). I Dubrovačka plovidba nabavila je nove putničke parobrode (Petka, Dubrovnik, Lokrum, Lovrjenac). — God. 1910 proradio je dubrovački električni tramvaj, koji je bio od velike koristi za lokalni saobraćaj. — Hotelska mreža doprla je i u djelove predgrada. Otvorilo se je nekoliko novih manjih poduzeća. Pred sam rat sagrađena su i otvorena dva velika hotela: 1913 domaći na Pločama (»H. Odak«, sada »Excelsior«), te 1914 tada tuđi, sada naš »H. Lapad«.

Turistička afirmacija

Ratom je bio prekinut turistički promet uopće. Bilans prvog perioda bio je potpuno zaključen. Aktivne i pasivne stavke pružale su dovoljno jasnu sliku i sa pozitivne i sa negativne strane. Konačni saldo ipak je za nas bio povoljan. Dubrovnik se je bio afirmirao kao novo turističko mjesto međunarodnog glasa. Izgradnja u ovom pravcu započela je doista u znaku jedne teške krize, kada se je i prividna korist mogla osjetiti kao neko olakšanje. To ne znači da je turizam zamijenio ili isključio sve ostale mogućnosti ekonomskog i duhovnog razvoja ove sredine, ali svakako je u tom ukupnom sklopu postao jednom granom rada, koja je već u početku pokazala svoj relativno visoki potencijal. To je ujedno i najpozitivniji rezultat onih prvih brazda, koje je »Hotel Imperial« svojom gradnjom izorao na turističkoj leđini Dubrovnika.

Od one konstituirajuće skupštine u Beču (4. V. 1895) prošlo je punih šest decenija. U međuvremenu su dva svjetska rata izazvala krupne izmjene ranijeg stanja na svim stranama i u svim granama, a u turizmu su ratne posljedice i inače vrlo osjetljive po dugim prekidima i teškim haranjima. Ovi događaji za nas su značili oštru prekretnicu, jer završetkom prvog rata nestalo je one tuđe vlasti, koja je bila kočnica naših snaga, a za vrijeme i nakon drugog uspostavljeni su sa svim novi politički, društveni i ekonomski odnosi u sveukupnom našem javnom životu. Svim ovim promjenama određen je i novi pravac našeg turističkog razvoja, koji se od tada kreće u proširenom okviru obuhvaćajući sve naše krajeve u međusobnoj povezanosti, a nova društvena i ekonomska funkcija turizma odrazila se je i u sadržaju i u organizacionom ustrojstvu naše turističke izgradnje. U svojoj turističkoj specifičnosti Jugoslavija postaje značajan faktor u međunarodnoj turističkoj saradnji.

U ovom sklopu i ovim uslovima značaj Dubrovnika kao turističkog mjesta postepeno sve više raste i dolazi do svojeg punog izražaja.

U drugom periodu, koji obuhvaća vrijeme između dva rata, turistički promet nije ostao ograničen samo na uže gradsko područje, nego je zahvatio i dubrovačku okolicu. Iznikli su brojni novi hoteli i pensioni u Kuparima, Mlinima, Srebrenom, Cavtatu, na Koločepu, Lopudu, Mljetu, u Zatonu, Slanome i drugim malim mjestima. Ukupni ugostiteljski kapacitet ovako proširenog dubrovačkog područja bio je prošao 2500 ležaja. Broj posjetilaca popeo se je u 1938 godini na 64 hiljade sa 532 hiljade provedenih noći, a od tođa 44 hiljade inostranaca sa 356 hiljada noći.

U drugom ratu bila su porušena četiri hotelska objekta, a skoro sve, što ima veze sa turizmom, bilo je potpuno opustošeno. A kada je započeo treći period, koji je sada u toku, izvršeni su ogromni napori za obnovu. Predratni ugostiteljski kapacitet opet je uspostavljen, a promet je u stalnom porastu. Broj posjetilaca na dubrovačkom području u 1954 godini dosegao je okruglo 90 hiljada sa 486 hiljada provedenih noći.

U širim razmjerima ovaj prošlogodišnji rezultat značio je 14.4% od ukupnog trajanja boravka (po broju noćivanja) inostranih turista u cijeloj Jugoslaviji. I pored poznatih brojnih teškoća u trajanju i udobnosti putovanja, a isto tako i u smještajnim mogućnostima, turistički uspon Dubrovnika svake se godine osjetljivo diže.

»Hotel Imperial« danas

Sva ova opadanja i izdizanja nijesu mimoišla ni »Hotel Imperial«. U obadva rata bio je pretvoren u vojnu bolnicu, pa zatim poharan. Obnova je tražila relativno krupne investicije, jer osim golih zidova malo je što ostalo, a mnogo tođa bilo je dotrajalo. Ipak sve skupa bilo je opet osposobljeno za rad. Vrijednost osnovnih sredstava ovoga poduzeća sada je procjenjena sa 170 milijona dinara.

Ovo nije više jedini veliki, ali je po kapacitetu i dalje ostao prvi među gradskim hotelima. Ima 100 soba sa 151 ležajem (»Argentina« 103, »Excelsior« 112, »Lapad« 100 ležaja), a osim toga raspolaže sa prostranom blagovaonom, dvije dvorane i četiri salona za društveni život. Velika ljetna bašta (sa plesnim krugom) može udobno da primi preko 700 gosti.

Sva dobra svojstva ove prokušane kuće i sada snažno privlače i naše i strane turističke goste. Danas je njihov broj i sastav sasvim različit prema onom pred šezdeset, pa i pred četrdeset godina. Posjetilaca je bilo 6538 u 1952, 8368 u 1953, a 9.604 u 1954. Od toga polovina domaćih, a polovina stranih. Broj noći iznosio je u 1953 i 1954 po 36 hiljada okruglo, a od toga otpada na domaće okruglo 14, a na strance 22 hiljade.

Udio ovog hotela u lokalnom turističkom životu otkaçe i upoređenjem sa ukupnim turističkim prometom na gradskom području, a opet i posebno upoređenjem sa prometom gradskih hotelskih poduzeća.

U 1954 godini broj posjetilaca u gradu (bez kotara) iznosio je 72 hiljade, a broj provedenih noći 346 hiljada. U prvom broju »Hotel Imperial« participira sa 13,3%, a u drugom sa 10,4%.

Sva hotelska poduzeća gradskog područja raspolažala su u 1954 sa oko 1200 ležaja. Broj

njihovih gosti ukupno je iznosio 43 hiljade, a broj provedenih noći 237 hiljada. Od toga spada na »Hotel Imperial« u gostima 20,4%, a u njihovom boravku 15,2%.

Dubrovnik u našem turizmu

Danas međutim turističke potrebe Dubrovnička daleko prelaze okvire jednog hotelskog objekta ili poduzeća, a problem uloge turizma u životu grada nije više samo od lokalne važnosti.

Ogromne su i fizičke i duhovne rekreativne snage, koje naši ljudi crpe turističkim boravkom na ovom području, a i međunarodno turističko strujanje sve više postavlja ovaj grad kao cilj i pojedinačnih i grupnih putovanja. Zato se bez uveličavanja može kazati da je Dubrovnik jedan od najpoznatijih i najprivlačivijih centara sveukupnog (i domaćeg i stranog) turističkog prometa Jugoslavije.

Ovakovim stvarnim stanjem definitivno je utvrđen krupni efekat dubrovačkog sudjelovanja u skupnom razvoju jugoslavenskog turizma kao jedne cjeline. A to je baš ono što traži da se ovaj turistički značaj Dubrovnička u skupnom interesu održi i osnaži bržim i jačim zahvatima.

Vid.